

УДК 338.48

Н.Г. Гребенник, Г.С. Петіна

**НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ МОРСЬКОГО ТУРИЗМУ
В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ В МЕЖАХ МОРСЬКОГО КЛАСТЕРУ**

У статті досліджений стан туристичної галузі в Україні та визначено, що в Одеському регіоні туристично-рекреаційна галузь є стратегічним сектором економіки і він має достатньо ресурсів для ефективного розвитку морського туризму. Виділені та досліджені перспективні напрямки розвитку морського туризму в регіоні в межах морського кластеру.

Ключові слова: морський кластер, туризм, морський туризм, круїзний туризм, яхтинг.

В статье исследовано состояние туристической отрасли в Украине и определено, что в Одесском регионе туристическо-рекреационная отрасль является стратегическим сектором экономики и он имеет достаточно ресурсов для эффективного развития морского туризма. Выделены и исследованы перспективные направления развития морского туризма в регионе в рамках морского кластера.

Ключевые слова: морской кластер, туризм, морской туризм, круизный туризм, яхтинг.

The paper reviewed the state of the tourism industry in Ukraine. In the Odessa region tourism industry is a strategic sector. The region has all the prerequisites for intensive development of domestic and foreign tourism: features of the geopolitical location, favorable climate, the largest sea ports of Ukraine, developed industry etc. Are enough resources for the effective development of sea tourism. Feature of sea tourism is a combining two sectors: tourism and transport. Important by introducing modern forms of economic activity such as marine cluster efficiently develop and effectively use all the elements of tourism infrastructure and transport systems.

© Гребенник Н.Г., Петіна Г.С., 2014

Within the maritime cluster is suggested to pay attention to:
- *cruise tourism (should have appropriate coastal tourism and transportation infrastructure that will attract tourists, tour operators and cruise lines);*

- *yachting (needs to develop laws and conduct a competent advertising campaign on Ukraine as a place for yachting);*

- *city and suburban passenger sea lines (need a lot of money, but there are no funds for these projects).*

Cluster concept is designed to create an alliance of business, government, science, education, services and social-cultural spheres. It provides an informal voluntary association of companies and organizations that operate in a defined territory. The main objective is the optimal use of available economic potential of the region and industry.

Each participant maritime cluster will contribute to the development of marine tourism in the Odessa region:

- *combining of tourist activities and transport companies will provide an opportunity to reduce costs and improve the quality of tourism product;*

- *participation scientific and educational institutions will activate innovation processes in industry and enhance the competencies of labor resources;*

- *cooperation with the government will stimulate the efficient use of available travel resources.*

Keywords: *maritime cluster, tourism, sea tourism, cruise tourism, yachting.*

Постановка проблеми. Сьогодні не викликає сумнівів перспективність реалізації кластерної концепції в морській галузі. Світовий досвід свідчить, що морські кластери активізують ефективну взаємодію між підприємствами різних галузей в приморських регіонах, сприяють покращенню інвестиційного клімату в регіоні та галузі, стимулюють інноваційні процеси та забезпечують зростання рівня професійної підготовки кадрів.

Особливістю кластерів є їх територіально-галузева спрямованість, тобто в межах морського кластеру передбачається взаємодія підприємств і організації різних галузей, які мають господарські зв'язки з морським транспортом. Це обумовлює актуальність дослідження такого перспективного напрямку функціонування морського кластеру як морський туризм, який може здійснити значний позитивний вплив на розвиток економіки України в цілому і Одеського регіону зокрема.

Сьогодні туризм відноситься до найважливіших сфер сучасної економіки, який сприяє розвитку інших секторів економіки, включаючи транспорт і комунікації, готельне господарство, будівництво, роздрібну торгівлю, виробництво і торгівлю сувенірами тощо [7].

Туризм перетворюється на одну із пріоритетних сфер в світовій економіці, яка стимулює як розвиток окремих галузей, так і соціально-економічний розвиток цілих країн. В деяких країнах туристична галузь формує більшу частину національного багатства держави [3].

В Одеському регіоні туристично-рекреаційна галузь є стратегічним сектором економіки. Регіон має всі передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного туризму: особливості геополітичного розміщення, сприятливий клімат, найбільші морські порти України, розвинена промисловість, курортно-рекреаційний комплекс, транспортна, фінансова та соціально-культурна інфраструктура.

При цьому слід відзначити великий потенціал Чорноморського регіону в напрямку розвитку саме морського туризму, якому зараз на жаль не приділяється достатньо уваги.

Особливістю морського туризму є об'єднання двох галузей: туристичної та транспортної. Тому дуже важливо за допомогою впровадження сучасних форм господарювання раціонально розвивати та ефективно використовувати всі елементи туристичної інфраструктури та транспортної системи.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Питанням створення та особливостям функціонування кластерів присвячено багато наукових праць, як у світі, так і в Україні. Особливої уваги заслуговують численні праці українських вчених, а саме роботи С. Соколенко, в яких узагальнено досвід використання кластерних моделей в розвинених ринкових економіках, запропоновано шляхи кластеризації в різних регіонах країни та різних галузях вітчизняної економіки [9]. Високу наукову цінність представляють роботи М. Войнаренко, в яких вчений аналізує особливості використання кластерних технологій в Україні [1].

Питання реалізації кластерної концепції в морській галузі досліджуються в роботах [4, 13], в яких визначаються передумови створення та перспективи функціонування морських кластерів в Україні.

В роботі [8] досліджують, так звану, рекреаційну кластерну модель, як форму територіальної організації туристичних підприємств, що стимулює економічне зростання регіону. Гонтаржевська Л.І. [2] розглядає саме туристичний кластер, обґрунтовуючи науково-практичні засади його створення як форми організації туристичної діяльності українських підприємств та організацій.

Автори роботи [10] обґрунтовують доцільність формування туристичних кластерів в Одеському регіоні, як елементу нового підходу до підвищення ефективності туристичної діяльності в регіоні.

Але в цих роботах не розглядалися перспективи розвитку морського туризму в Україні, а особливо в Одеському регіоні, з використанням переваг взаємодії підприємств та організацій в межах саме морського кластеру.

Мета дослідження полягає у виявленні та дослідженні змісту найбільш перспективних напрямків розвитку морського туризму в Одеському регіоні в межах морського кластеру.

Основний матеріал дослідження. Природний потенціал України складають узбережжя Чорного, Азовського морів, рельєф, водні (понад 70 тис. річок, більш як 3 тис. природних

озер і 22 тис. штучних водоймищ), лісові, рослинні та тваринні ресурси. На їх основі створено 11 національних природних парків, 15 державних заповідників, заказники, дендропарки, пам'ятники садово-паркового мистецтва, які належать до природоохоронних територій. Родовища лікувальних грязей, а також мінеральних і радонових вод входять до рекреаційного потенціалу нашої країни, який має не тільки внутрішнє, але і міжнародне значення [15].

Незважаючи на ряд несприятливих чинників, туристична галузь в Україні динамічно розвивається. Аналіз туристичних потоків (рис. 1) [16] показує динамічний розвиток туризму протягом останніх 10 років, що може свідчити про підвищення рівня конкурентоздатності України на міжнародній арені.

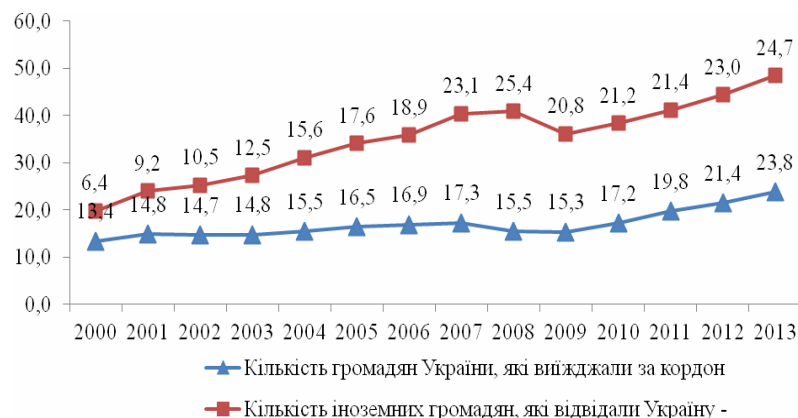

Рис. 1. Туристичні потоки
за даними Держстату України, млн. осіб

Протягом останніх 20 років щорічний приріст вартості круїзної індустрії у світі складає, у середньому, 7,4 %. У світі кількість круїзних туристів щорічно збільшується на 1 млн. осіб. Така динаміка збереглася і у кризовому 2009 р. (на тлі скорочення обсягів світового туризму на 4,2 % круїзна індустрія проде-

монструвала зниження лише на 1,4 %). Проте, враховуючи кількість замовлень на будівництво нових суден, спеціалісти на початку 2013 року прогнозували певне уповільнення кількісного зростання круїзного туризму. Передбачалося, що кількість круїзних туристів зросте до 21,4 млн осіб у 2016 р. [11].

Дослідження стану морського туризму показало, що у Чорному морі розвивається, переважно, в'їзний круїзний туризм, темпи розвитку якого значно поступаються темпам розвитку Середземноморського круїзного напрямку. На рисунку 2 показані дані (за інформацією Асоціації «Medcruise») про динаміку кількості круїзних пасажирів в Одеському порту [11].

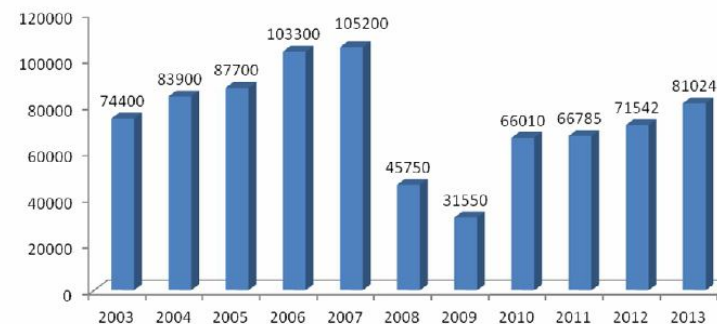

Рис. 2. Кількість круїзних пасажирів в Одеському порту
за даними Асоціації «Medcruise», осіб

Мережа суб'єктів туристичної діяльності України – юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців у 2013 році становила 5692 одиниці. Структура мережі за видами туристичної діяльності представлена найбільш численною категорією – турагентами – 75 % від загальної кількості суб'єктів, найменша категорія – суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність – 8,4 %. Цей сегмент туристичної діяльності в Україні ще знаходиться на початковій стадії розвитку, але має великий потенціал. Суб'єкти,

що здійснювали туристичну діяльність як туроператори, складала 33,1 % від загальної кількості юридичних осіб, які надають туристичні послуги. Дохід від надання туристичних послуг в 2013 році склав 6496,7 млн. грн.

В Одеській області за даними Держстату за підсумками 2013 року функціонувало 197 юридичних осіб та 105 фізичних осіб, які є суб'єктами туристичної діяльності (рисунок 3). Доходи від надання ними туристичних послуг на вищевказаний період перевищили 126 млн. грн., у тому складі 114 млн. грн. та 128 млн. грн. відповідно доходи юридичних та фізичних осіб.

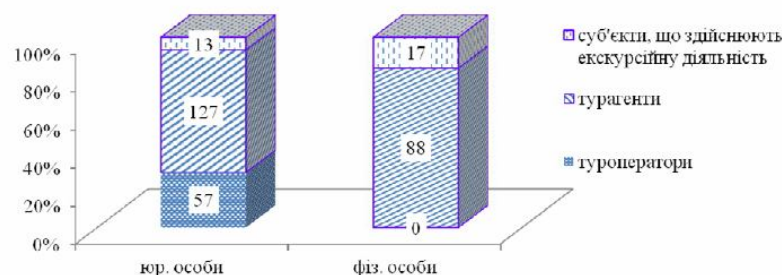

Рис. 3. Кількість суб'єктів туристичної діяльності в 2013 році в Одеському регіоні за даними Держстату України, од.

Упродовж 2013 року в Україні працювало 6412 колективних засобів розміщування, що на 370 закладів (або на 6,2 %) більше, порівняно з попереднім 2012 роком. Кількість місць збільшилась на 3037 і склала 587 тис. одиниць. Спостерігалось збільшення кількості розміщених у колективних засобах розміщування з 7893,1 тис. осіб у 2012 році до 8303,2 тис. осіб у 2013 році [5].

Наведені дані свідчать про значну кількість учасників ринку туристичних послуг, навіть без врахування суб'єктів які також задіяні в функціонуванні туристичного ринку: пункти харчування, місця розваг, виробники сувенірів тощо.

Офіційних даних про кількість суб'єктів господарювання, які функціонують в сфері морського туризму немає, але неофіційна статистика свідчить про позитивні тенденції в цьому сегменті.

При цьому, за висловлюванням віце-президента компанії Princess Cruises Брюса Крамрайна: «Мы возим туристов туда, куда они хотят. Мы спрашиваем каждого, насколько понравились порты, экскурсии, сервис, и просим оценить инфраструктуру и услуги» [6]. Тому для розвитку морського туризму в Україні важливим є не тільки наявність власного круїзного флоту, а і відповідний рівень берегової складової морського туризму, що є одним з вирішальних моментів при прийнятті рішення при розробці круїзного маршруту.

В Одеському регіоні в тому або іншому ступені присутні основні передумови для розвитку морського туризму:

- розвинена портова інфраструктура, зокрема, Пасажирський комплекс Одеського порту з пропускною спроможністю 4 млн. осіб в рік, причальною лінією 1350 м, глибинами у причалів від 9,5 до 11 м та майданчиком для висадки пасажирів та паркування автобусів;

- розвинена міська інфраструктура: задовільної якості дороги, місця для паркування екскурсійного автотранспорту, комунальні мережі, інформаційні таблички в центрі міста;

- туристична інфраструктура: пам'ятки архітектури, культурної спадщини, природи тощо.

Тому, в межах морського кластеру пропонується звернути увагу на розвиток берегової складової наступних, найбільш перспективні на наш погляд, напрямків морського туризму:

- 1) круїзний туризм;
- 2) яхтовий туризм (яхтинг);
- 3) пасажирські міські та приміські морські ліній.

Розглянемо їх зміст.

1. Круїзний туризм у світі приносить значні доходи. Вважається, що кожен іноземний турист в базовому порту залишає 100 євро, а в інших портах заходу – 50 євро. Тому

круїзний туризм для Одеського регіону є перспективним, але на сьогодні його розвиток можливий лише за умови об'єднання зусиль як туристичних та судноплавних компаній, так і власних структур. Залучення значних інвестицій на придбання круїзного судна (навіть невеликого), яке буде працювати в Чорноморському регіоні, не можливо без державної підтримки та гарантій, які на даному етапі держава надати не може.

Тому експерти відзначають, що перспективними для України в сьогоdnішній ситуації є середземноморські круїзи із заходом в порти Чорного моря. Але для цього необхідно мати відповідну берегову туристично-рекреаційну та транспортну інфраструктуру, яка буде приваблювати туристів, туроператорів та круїзні компанії. Її створення вимагає об'єднання зусиль та ефективну взаємодію суб'єктів туристичної діяльності та представників підприємств та організацій морського транспорту, що можна найбільш ефективно реалізувати в межах морського кластеру.

Виділяють певні причини, які гальмують розвиток круїзного туризму в Україні. Поряд з економічними (висока вартість проходу через Босфор та Дарданелли та значна відстань до Одеси) та інфраструктурою (мала висота турецьких мостів та недостатня довжина та глибина у причалів в українських морських портах) проблемами розвитку круїзного туризму в Одеському регіоні, виділяють «персональні (трудові)» проблеми, які містяться у відсутності кваліфікованого персоналу для організації берегової складової круїзів.

Цю проблему можна вирішити за допомогою морського кластеру за рахунок залучення освітніх структур з метою підготовки кадрів для туристичної галузі з акцентом на морських туризм. Морські внз та інші освітні структури Одеського регіону установи мають ресурси для підготовки:

- кваліфікованих екскурсоводів та гідів зі знанням іноземних мов для організації берегового відпочинку пасажирів круїзних лайнерів;
- працівників та керівників туристичних компаній;

- маркетологів, які спеціалізуються на дослідженні ринку морського туризму та просуванні цього продукту.

Морський кластер може забезпечити участь внз, центрів підвищення кваліфікації, коледжів та інших освітніх закладів для підготовки кваліфікованих кадрів як для роботи в туристичних та судноплавних компаніях, так і для суміжних галузей: готельне господарство, інформаційно-рекламна діяльність, зв'язок, фінансово-кредитна діяльність тощо.

Кількість та якість трудових ресурсів є дуже важливими факторами, які визначають ефективність функціонування морського кластеру. При цьому сфера освіти є не тільки інструментом для підготовки кваліфікованого персоналу, але і базою для розвитку освітнього та наукового туризму.

2. Яхтовий туризм є відносно новим явищем в Україні, але він вже зайняв гідне місце в європейських країнах у складі морського туризму. У світі яхтовий туризм об'єднує в собі спорт та подорож, надає людям можливість пізнавати світ та отримувати нову інформацію поєднуючи з активним відпочинком.

Масовий характер яхтового туризму в Європі підтверджує наявність більш 1 млн. якірних стоянок для яхт та більш 700 тис. яхт в Середземноморському басейні [12]. Щорічна кількість яхтових туристів в Греції складає майже 2,5 млн. осіб, у Франції – 1,2 млн. осіб., в Італії – 700 тис. осіб [14].

До основних проблем яхтингу в Україні, крім відсутності необхідної берегової інфраструктури, відносять:

- відсутність нормативно-правової бази з регулювання цього виду діяльності в Україні, яка повинна поєднувати інтереси суб'єктів туристичної діяльності з правилами використання водних шляхів та можливостями транспортної інфраструктури;
- недостатня інформованість потенційних споживачів продукту яхтингу про туристично-рекреаційний потенціал України;
- низький рівень організаційно-правової та науково-методичної бази з розвитку яхтингу в нашій країні.

Для вирішення цих проблем можна використовувати переваги кластерної концепції, яка передбачає об'єднання зусиль бізнесу (туристичні та транспортні підприємства), представників місцевої та галузевої влади та наукових і освітніх структур, що зараз вкрай необхідно для розвитку яхтингу.

3. Пасажирські міські та приміські морські лінії ефективно функціонують в багатьох приморських місцях світу. В Одеському регіоні є низка проектів з розвитку цього виду транспорту, але його висока капіталоемність на початковому етапі не дозволяє сьогодні реалізувати ці проекти. Але не варто відмовлятися від досліджень в цьому напрямку. Для розвитку туризму в Одеському регіоні слід звернути увагу на розробку маршрутів, які зв'яжуть Одесу з курортними місцями регіону, що буде сприяти привабливості регіону для туристів. В цьому напрямку морський кластер може активізувати проведення наукових досліджень з оцінки ефективності проектів та залучення інвесторів для їх реалізації.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що морський кластер може бути сучасним дієвим інструментом для стимулювання розвитку морського туризму в Одеському регіоні.

Кластерна концепція покликана забезпечити ефективну взаємодію бізнесу, влади, науки, освіти, сервісу та соціокультурної сфери. Вона передбачає неформальне добровільне об'єднання підприємств і організацій, що функціонують на певній території, основним завданням якого є оптимальне використання наявного економічного потенціалу регіону та галузі.

Участь кожної з групи учасників морського кластеру зможе внести свій вклад в розвиток морського туризму в Одеському регіону:

– об'єднання суб'єктів туристичної діяльності та транспортних підприємств надасть можливість знизити вартість та покращити якість туристичного продукту;

– участь наукових та освітніх структур допоможе активізувати інноваційні процеси в галузі та підвищити

кваліфікацію трудових ресурсів, які забезпечують функціонування та розвиток туристичної сфери;

– співпраця з органами місцевої та галузевої влади дозволить стимулювати ефективне використання наявних туристичних ресурсів і в повному ступені реалізувати туристичний потенціал як країни, так і регіону.

Морський кластер в Одеському регіоні може сприяти об'єднанню зусиль окремих учасників морського транспорту та туристичної сфери для досягнення високого економічного результату та дозволить максимально ефективно використати наявний значний туристичний потенціал приморського регіону.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Войнаренко М.П. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М.П. Войнаренко // *Економіст*. – 2008. – № 10. – С. 27-30.
2. Гонтаржевская Л.І. Зовнішньоекономічна діяльність туристичних підприємств України: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.05.01 /Л.І. Гонтаржевская. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dissert.com.ua/contents/34711.html>
3. Грабовенська С.П. Сучасний стан і тенденції розвитку туристичної сфери в Україні / С.П. Грабовенська. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.newbiznet.com.ua/index.php/ru/articles/80-market/335-2013-07-31-07-08>.
4. Гребенник Н.Г. Основы реализации кластерной концепции в морехозяйственном комплексе Украины / Н.Г. Гребенник // *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті: Зб. наук. праць*. – Вип. 1(42). – Одеса: ОНМУ, 2013. – С. 45-55.

5. *Експрес випуск Державної служби статистики 25.04.2014 № 160/0/05.4вн-146. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua*
6. *Перстнева Н. Черное море, белый теплоход... Под силу ли Украине круизный туризм? / Н. Перстнева. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gazeta.zn.ua/ECONOMICS/chernoe_more_belyy_teplohod_pod_silu_li_ukraine_kruiznyy_turizm.html*
7. *Програма розвитку туризму в м. Одесі на 2013-2015 роки (нова редакція) від 13.02.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.odessa.ua/ru/acts/council/57758/>*
8. *Семенов В.Ф. Регіональний рекреаційний кластер у контексті структурної перебудови економіки регіону // Регіональна економіка / В.Ф. Семенов, В.М. Мозгальова, І.В. Давиденко. – 2006. – № 3. – С. 78-89.*
9. *Соколенко С. Проблеми і перспективи посилення конкурентоспроможності економіки України на основі кластерів / С. Соколенко // Економіст – 2008. – № 10. – С. 31-35.*
10. *Соколы И.И. Туристический кластер в Одесском регионе /И.И. Соколы, Е.Г. Бровкова, Е.В. Бровкова. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hotelodessa.info/turizm-v-Ukraine/turisticheskij-klaster-v-odesskom-regione.html>*
11. *Тищенко О.В. Круїзне судноплавство як чинник розвитку приморських регіонів України. Аналітична записка / О.В. Тищенко, А.О. Филипенко. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://od.niss.gov.ua/articles/519/>*
12. *Троицкий В.В. О проблемах развития яхтенного туризма в Украине и путях их решения / В.В. Троицкий. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://tourlib.net/statti_tourism/troickij.htm*

13. *Чекаловець В.І. Передумови створення морського кластеру в Україні / В.І. Чекаловець Н.Г. Гребенник // Економіка транспортного комплексу: Зб. наук. праць. – Вип. 12. – Харків: ХНАДУ. – 2008. – С. 93-104.*
14. *Яхтенный туризм. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uspa.gov.ua/ru/turizm/yakhtennyj-turizm>*
15. *www.tourism.gov.ua – офіційний сайт Державної служби туризму і курортів України.*
16. *www.ukrstat.gov.ua – Офіційний сайт Державної служби статистики України.*

Стаття надійшла до редакції 10.06.2014

Рецензенти:

доктор економічних наук, старший науковий співробітник відділу транспортних послуг Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України **А.А. Липинська**

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Менеджмент і маркетинг на морському транспорті» Одеського національного морського університету **М.Я. Постан**